

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА ім. О.О.ПОТЕБНІ

На правах рукопису

ГАЛЬЧУК
Іван Юхимович

*ІСТОРИЯ АКЦЕНТУАЦІЇ СУФІКСАЛЬНИХ ІМЕННИКІВ
ЧОЛОВІЧОГО РОДУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ*

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 1997

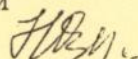
Роботу виконано у відділі слов'янських мов Інституту мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України.

- Науковий керівник – член-кореспондент НАН України
доктор філологічних наук
професор В.Г.Скляренко
- Офіційні опоненти – доктор філологічних наук
професор В.М.Винницький
кандидат філологічних наук
В.Б.Задорожний
- Провідна установа – Український державний
педагогічний університет
ім. М.П.Драгоманова

Захист дисертації відбудеться "25" березня 1997 року о 15 годині на засіданні спеціалізованої ради Д. 01. 92. 01 для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук при Інституті мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України (252001, Київ – 1, вул. Грушевського, 4).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту мовознавства ім. О.О.Потебні та Інституту української мови НАН України.

Автореферат розіслано "22" лютого 1997 р.

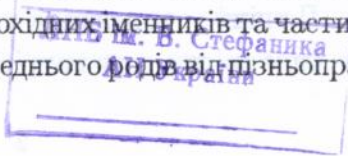
Учений секретар спеціалізованої ради
доктор філологічних наук професор Н.Г.Озерова

Дослідження українського наголосу, особливо його історії, є важливим і актуальним, зважаючи на потребу подальшого розвитку історичної акцентології української мови, а також на необхідність підвищення культури мовлення в нашому суспільстві.

Основи для наукового вивчення історії українського наголосу були закладені Л.Булаховським. У своїх акцентологічних розвідках учений розглянув широке коло питань, що стосуються теорії праслов'янського наголосу та історії акцентуації окремих лексико-граматичних груп. Значний внесок в історичне вивчення українського наголосу зробили І.Огієнко і З.Веселовська.

Починаючи з другої половини ХХ ст., у славистиці значно зріс інтерес до проблем історичної акцентології, зокрема, до теоретичних питань праслов'янського наголосу. У роботах Х.Станга, В.Ілліча-Світича, В.Дибо, В.Колесова, В.Скляренка та ін. поставлено під сумнів ряд законів класичної акцентології, яка виникла й розвивалася на основі фонетичного принципу. Започатковано новий підхід у теорії праслов'янського наголосу, що ґрунтується на морфологічному принципі.

На сучасному етапі розвитку української акцентології дослідження наголосу ведеться в синхронному й діяхронному аспектах. Над вивченням наголосу сучасної української мови плідно працює В.Винницький. Окремі питання сучасного наголошення розглянуто в роботах А.Білоштана і П.Мацьківа. Найбільші здобутки української історичної акцентології пов'язані з науковими дослідженнями в цьому напрямі В.Скляренка. Відомий учений спростував деякі хибні положення класичної акцентології, по-новому розв'язав ряд важливих проблем праслов'янського наголосу і вперше в слов'янській акцентології приступив до системного вивчення історії наголошення кожного лексико-граматичного класу слів. Висвітливши історію акцентуації всіх непохідних іменників та частини суфіксальних утворень жіночого й середнього роду від іменників праслов'ян-

ського періоду до нашого часу, В.Скляренко створив значну частину історичної акцентології української мови. Продовжуючи розпочате В.Скляренком вивчення історії наголосу кожного граматичного класу слів української мови, В.Задорожний дослідив історію акцентуації суфіксальних прикметників, а В.Гальчук – історію акцентуації відіменникових прислівників.

Темою нашого дослідження є історія акцентуації суфіксальних іменників чоловічого роду. *Об'єктом* дослідження ми обрали іменники з суфіксами *-ець, -ок, -ик, -ар (-яр)*, що відзначаються найбільшою продуктивністю серед суфіксальних утворень іменників чоловічого роду в українській мові. Розглядаються також полісуфіксальні утворення, останнім елементом яких виступають названі форманти. Залучаємо й утворення, які з погляду сучасної української мови мають непохідну основу, але історично є похідними.

Мета нашого дослідження – простежити історію акцентуації українських іменників чоловічого роду з суфіксами *-ець, -ок, -ик, -ар (-яр)* від пізньопраслов'янського періоду до нашого часу і встановити основні тенденції в їх наголошуванні. Ми зосередили увагу в основному на розв'язанні таких завдань:

- простежити розвиток акцентуації досліджуваних іменників від пізньопраслов'янського періоду до нашого часу;
- встановити тенденції в наголошуванні кожної морфологічної групи названих суфіксальних іменників;
- пояснити зміни наголосу, виявити умови виникнення акцентної варіантності в кожному конкретному випадку в українській мові.

Відповідно до поставлених завдань ми розглядаємо наголошення насамперед праслов'янських за походженням суфіксальних іменників. Пізніші утворення, а також запозичення залучаються до аналізу лише зрідка, коли потрібно підтвердити дію тієї чи іншої

тенденції в українській мові. *Методи* дослідження: описовий, порівняльно-історичний, ареалогічний.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше висвітлена історія акцентуації суфіксальних іменників чоловічого роду української мови від пізньопраслов'янського періоду до нашого часу і встановлені основні тенденції в їх наголошуванні.

Наукова і практична цінність роботи визначається потребою подальшого розвитку історичної акцентології української мови. Ця праця може бути корисною для досліджень історії тих суфіксальних іменників, що не стали об'єктом нашого розгляду, а також префіксальних утворень. Результати дослідження можуть бути використані при написанні узагальнюючої праці з історії наголосу, підручників з історичної морфології, у практиці викладання історії мови та сучасної української літературної мови у вузі.

Основним джерелом дослідження послужили дані 28 українських акцентованих пам'яток XVI – XVIII ст. Використано також майже всі праці з діалектології, в яких наводиться наголошення суфіксальних іменників. Значний фактичний матеріал ми почерпнули із словників української мови, українських граматик, поетичних творів класиків української літератури. Факти про сучасне літературне наголошення беруться в основному із словника-довідника "Українська літературна вимова і наголос", "Орфоепічного словника" та "Словника української мови" в 11-ти томах. Використовуються також свідчення "Словника наголосів української літературної мови" М.Погрібного, шеститомного "Українсько-російського словника", "Орфографічного словника української мови" 1994 року. У роботі залучаються також дані інших слов'янських мов.

На захист виносяться такі положення:

1. Переважна більшість кореневонаголошених іменників із суфіксами *-ець, -ок, -ар (-яр)* отримала в українській мові флек-

тивний наголос; іменники з суфіксом *-ик* набагато послідовніше від названих утворень зберігають давній кореневий наголос.

2. Моносуфіксальні утворення на *-ець* та *-ок*, яким у пізньо-праслов'янській мові була властива суфіксальна акцентуація, втратили її й отримали флективну. Полісуфіксальні утворення на *-ець* та *-ик* переважно зберігають первісне суфіксальне наголошення, якщо наголошеним у минулому виступав не редукований голосний, в іменниках на *-ик* з наголошеним у минулому редукованим голосним наголос перемістився на кореневий склад.

3. Окситоновані іменники з суфіксами *-ець*, *-ок*, *-ик*, *-ар (-яр)* зберігають давню флективну акцентуацію.

4. В іменниках із суфіксом *-ик*, яким первісно був властивий рухомий наголос, відбулося вирівнювання наголошення на корені.

5. Під дією тенденції до акцентуаційного протиставлення відмінкових форм однини і множини в кореневонаголошених іменниках із суфіксом *-ар (-яр)*, що виникла на ґрунті української мови, названі іменники отримали флективну акцентуацію в множині.

Апробація дослідження. Дисертація обговорена на засіданнях відділу слов'янських мов Інституту мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України. Окремі положення дисертації були викладені у вигляді доповіді й обговорені на міжнародній науково-практичній конференції "Слов'янська культура: здобутки і втрати" (Полтава, 1996).

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та узагальнень; до дослідження додаються списки скорочень використаних джерел та основної використаної літератури.

Зміст роботи

У *вступі* обґрунтовується вибір теми, розкривається стан вивчення даної проблеми, визначаються актуальність, новизна, ме-

та і завдання дослідження, вказуються джерела мовного матеріалу.

В *основній частині* роботи висвітлюється історія акцентуації іменників чоловічого роду з суфіксами *-ець* (*-авець, -инець, -овець*) [I розділ], *-ок* [II розділ], *-ик* (*-ник, -аник, -івник, -овик*) [III розділ], *-ар* (*-яр*) [IV розділ]. Акцентна система сучасної української мови постала в результаті історичного розвитку праслов'янської, спільносхіднослов'янської й староукраїнської акцентних систем. Значна частина досліджуваних утворень виникла на ґрунті праслов'янської мови, а їх наголошення залежало від акцентних характеристик твірних слів. У пізньопраслов'янський період акцентуація непохідних імен тісно пов'язувалася з інтонацією слова. Для непохідних імен у пізньопраслов'янській мові були властиві три акцентні парадигми (а. п.): баритонована (а. п. *a*) – з нерухомим наголосом на корені; окситонована (а. п. *b*) – з нерухомим наголосом на закінченні; рухома (а. п. *c*) – з рухомим наголосом: із спадною інтонацією на початковому складі слова в одних формах і кінцевим наголосом в інших формах. Суфіксальні іменники могли мати такі акцентні парадигми: баритоновану (незмінний наголос на корені) – від слів з а. п. *a*; баритоновану I (незмінний суфіксальний наголос) – від слів з а. п. *b*; баритоновану II (незмінний кореневий наголос, що був перенесений із довгого суфіксального голосного, який не скоротився під час скорочення довгих голосних) – від слів з а. п. *b*; окситоновану (незмінний наголос на закінченні) – від слів з а. п. *c*; рухоми (кореневий наголос у відмінкових формах однини і називному – знахідному та давальному відмінках множини, флективний – у родовому, орудному та місцевому відмінках множини) – від слів з а. п. *c*. При встановленні праслов'янських типів акцентних парадигм досліджуваних іменників та їх віднесенні до тієї чи іншої акцентної парадигми ми спираємося на монографію В.Скляренка "Праслов'янська акцентологія" (рукопис).

* *

*

У пізньопраслов'янський період іменникам з суфіксом -ьсь були властиві три акцентні парадигми: баритонована, баритонована І, окситонована.

Баритонована а. п. Баритонована І а. п. Окситонована а. п.

О д н и н а

Наз. - Зн.	*br'atъсь	*gonъсь	*tvoгъсь
Род.	*br'atъса	*gonъса	*tvoгъса̀
Дав.	*br'atъси	*gonъси	*tvoгъсѝ
Ор.	*br'atъсемь	*gonъсемь	*tvoгъсемь̀
Місц.	*br'atъсі	*gonъсі	*tvoгъсі̀
Кл.	*br'atъче	*gonъче	*tvoгъчѐ

М н о ж и н а

Наз.	*br'atъсі	*gonъсі	*tvoгъсі̀
Род.	*br'atъсь	*gonъсь	*tvoгъсь̀
Дав.	*br'atъсемь	*gonъсемь	*tvoгъсемь̀
Зн.	*br'atъсѣ	*gonъсѣ	*tvoгъсѣ̀
Ор.	*br'atъсі̄	*gonъсі̄	*tvoгъсі̄̀
Місц.	*br'atъсіхъ	*gonъсіхъ	*tvoгъсіхъ̀

Баритоновану а. п. мали такі іменники: *b'abъсь, *b'agъсь, *barānъсь, *č'istъсь, *d'avъсь, *'ědъсь, *goŕъсь, *xl'ěbъсь, *xoŕъсь, *x'ytъсь, *j'agnъсь, *j'alovъсь, *j'asenъсь, *j'astrębъсь, *j'ězdъсь, *k'aganъсь, *k'amenъсь, *kl'inъсь, *kr'ajъсь, *kr'avъсь, *k'urъсь, *k'ušъсь, *k'uznъсь, *l'askavъсь, *l'irъсь, *l'itъсь, *m'akovъсь, *moŕъсь, *mъl'nъсь, *oŕkomъсь, *pъstєnъсь, *pъtєnъсь, *r'ězъсь, *r'ubъсь, *s'inъсь, *s'ivъсь, *st'agъсь, *s'ugъсь, *v'ětrъсь та інші.

Баритонована І а. п. була властива таким іменникам: *bojъсь,

*boǵьсь, *сѣгнѣсь, *dĕtĭньсь, *dvoǵьсь, *edinьсь, *goпѣсь, *jĕcтmѣньсь, *jьггѣсь, *jьтѣсь, *kolѣсь, *komaгѣсь, *kopѣсь, *krāsàньсь, *kremѣньсь, *kūrѣсь, *lĕпĭньсь, *lŏkàньсь, *l'ūbѣсь, *l'ūbĭтьсь, *lūrѣсь, *mokгѣсь, *mŏdгѣсь, *mьпѣсь, *mьгѣсь, *mьгтвѣсь, *mьгѣсь, *otѣсь, *pĭсьсь, *gemѣньсь, *govѣсь, *gĭmѣньсь, *sestrѣньсь, *stolѣсь, *strĕльсь, *švѣсь, *vĕпѣсь, *vьdovѣсь, *zelѣньсь, *žпѣсь, *žьгѣсь і інші.

Окситонованою а. п. характеризувалися іменники: *blĭзьньсь, *cĕльсь, *cѣтьсь, *dŏbьсь, *glūrѣсь, *gnĭльсь, *golŏbьсь, *goŏпѣсь, *gŏdьсь, *grebеньсь, *grebьсь, *xoлѣсь, *xгомьсь, *jūпѣсь, *korenьсь, *kosьсь, *krŏžьсь, *kvāsьсь, *lovьсь, *льпѣсь, *льстьсь, *molѣсь, *pĕвьсь, *plovьсь, *prostьсь, *pьgvĕпѣсь, *rŏbьсь, *skŏpьсь, *slĕpьсь, *sŏcьсь, *stūdenьсь, *sŭnovьсь, *sŭgovьсь, *svĕtьсь, *tvoǵьсь, *voŏпѣсь, *zŏbьсь, *zvоньсь, *žerѣсь, *žĭльсь та інші.

З баритонованих іменників первісну кореневу акцентуацію зберігають в українській мові іменники *áгнець, брáтець, горóшець, клі́нець, крáсць, кúпець "купка", кúрець "півень", лі́пець, морóзець, стáрець, хлі́бець, хлóпець*. Іменник *стáрець* набув у відмінкових формах множини флективного наголошення (поряд із збереженням кореневого), що пов'язано з його семантичним розмежуванням, яке відбулося десь наприкінці XVIII ст. У значенні "жебрак" цей іменник отримав флективний наголос, а в значенні "літня, поважна людина" зберігає кореневий. Інші баритоновані іменники під впливом окситонованих отримали в українській мові флективну акцентуацію. Набуття окситонези цими іменниками відбувалося неодноразово. Більшість із них (*вітрéць, мли́нець, рибéць, сирéць* і под.) стали окситонованими, очевидно, ще в період спільносхіднослов'янської мовної єдності: у білоруській та російській мовах вони також мають наголос на закінченні. У частині іменників зміна наголосу відбулася в давньоруський період. Перша акцентована пам'ятка східних слов'ян "Чудівський Новий Завіт" 1355 року фіксує вагання в наголошенні слова *xитрець*:

хитрець і *хитре́ць*. Давні українські пам'ятки засвідчують цей іменник лише з флективним наголосом. У староукраїнській мові давня коренева акцентуація ще була властива іменникам *давець*, *їздець*, *чистець* та ін.. Первісна коренева акцентуація окремих утворень (*багрець*, *їдець*, *синець*) зберігається в говорах української мови. Іменник *клинець*, поряд із збереженням кореневого наголосу, набув в українських говорах і флективного, що спричинило його подвійне наголошення в сучасній українській літературній мові. Отже, серед баритонованих іменників із суфіксом *-ець* постійно відбувається розширення флективного наголошення за рахунок кореневого. Це підтверджує й акцентуація польських запозичень та пізніших утворень, що походять від слів із кореневим наголосом (*клеве́ць*, *мите́ць*, *скарбе́ць*, *та́нець*).

Впливу окситонованих зазнали також баритоновані іменники, утворені за допомогою двох вокалічних суфіксів, враховуючи й тематичний суфікс основ на приголосний (*камине́ць*, *макове́ць*, *перстене́ць*, *ялове́ць*).

Іменники баритонованої І а. п. з суфіксом *-ець* втратили в українській мові первісну суфіксальну акцентуацію й отримали флективну ще на спільносхіднослов'янському ґрунті під дією тенденції до узагальнення акцентуації на флексії в утвореннях із цим суфіксом. Акцентному впливу окситонованих іменників на іменники з суфіксальним наголосом сприяв також збіг наголошення в цих двох акцентних парадигмах у називному відмінку однини після занепаду кінцевого *ь*.

У давніх українських пам'ятках та південно-західних говорах спостерігається перенесення наголосу з суфікса на корінь в іменниках *боєць*, *борець*, *вінець*, *кінець*. Воно має місце і в давніх російських (більшою мірою західноросійських) та білоруських пам'ятках. На нашу думку, коренева акцентуація наведених іменників зумовлена здебільшого впливом церковнослов'янської мови,

де іменникам цієї акцентної парадигми властивий кореневий наголос.

Окремі діалектні джерела (частіше західноукраїнські) фіксують кореневу акцентуацію форм множини цілого ряду іменників (*жéнци, кúпці, сті́льці, стрі́льці, шéвці*), причому у відмінкових формах однини ці іменники вживаються з флективним наголосом. Отже, немає підстав пов'язувати названу ретракцію наголосу в множині з будь-яким зовнішнім акцентним впливом. Цей процес виник, очевидно, ще на ґрунті давньої української мови, набув поширення в усіх говорах української мови, але не завершився, оскільки його перемогла тенденція до узагальнення в однині та множині флективної акцентуації.

Більшість полісуфіксальних іменників на *-ець* (*дити́нець, лука́вець, любі́мець, рум'я́нець* та ін.) зберігають в українській мові первісну суфіксальну акцентуацію. На наголошенні цих утворень в українських говорах помітний сильний вплив окситонованих іменників. Саме цей вплив і став причиною набуття іменниками *зеленець, кремінець, ремінець* флективного наголошення.

Окситоновані іменники з суфіксом *-ець* зберігають в українській мові давню флективну акцентуацію відмінкових форм однини і множини. Перенесення наголосу на корінь у ряді окситонованих іменників, яке фіксують писемні пам'ятки та говори української мови, зумовлене різними причинами. Так, коренева акцентуація іменників *лестець, ловець, півець, творець, юнець* у давніх українських пам'ятках сформувалася під церковнослов'янським впливом. Іменник *голубець* отримав кореневий наголос у частині південно-західних говорів (незалежно від значення) за аналогією до твірного *голуб*, а кореневий наголос слова *горнець* – результат впливу польської мови.

Іменникам *синовець, студенець*, до складу яких входять два вокалічні суфікси, властива в українській мові первісна флективна

акцентуація. Іменник *пéрвенець*, флективний наголос якого ще фіксують ранні пам'ятки, отримав кореневе наголошення, мабуть, під впливом твірного *пéрвий*.

* * *

*

Іменникам із суфіксом *-ъкъ* (*-ькъ*) у пізньопраслов'янський період були властиві баритонована, баритонована I та окситонована акцентні парадигми.

Баритонована а. п. Баритонована I а. п. Окситонована а. п.

О д н и н а

Наз. - Зн.	*d'ědъкъ	*bobъкъ	*medъкъ
Род.	*d'ědъка	*bobъка	*medъка
Дав.	*d'ědъку	*bobъку	*medъку
Ор.	*d'ědъкомъ	*bobъкомъ	*medъкомъ
Місц.	*d'ědъсѣ	*bobъсѣ	*medъсѣ
Кл.	*d'ědъсе	*bobъсе	*medъсе

М н о ж и н а

Наз.	*d'ědъсі	*bobъсі	*medъсі
Род.	*d'ědъкъ	*bobъкъ	*medъкъ
Дав.	*d'ědъкомъ	*bobъкомъ	*medъкомъ
Зн.	*d'ědъку	*bobъку	*medъку
Ор.	*d'ědъкŭ	*bobъкŭ	*medъкŭ
Місц.	*d'ědъсѣхъ	*bobъсѣхъ	*medъсѣхъ

Баритоновану а. п. мали такі іменники: *bāgānъкъ, *br'at-(r)ъкъ, *b'učъкъ, *d'atъкъ, *d'ědъкъ, *d'udъкъ, *gořъкъ, *jezŭcъкъ, *j'avogъкъ, *kl'ipъкъ, *kr'ajъкъ, *k'ubъкъ, *l'ipъкъ, *l'učъкъ, *m'a-цькъ, *mъlipъкъ, *ogěšъкъ, *p'l'uzъкъ, *pořъкъ, *p'ōrъкъ, *r'aцькъ, *r'ajъкъ, *t'unъкъ, *vъnucъкъ, *z'adъкъ, *ž'učъкъ та ін.

Баритонованою І а. п. характеризувалися іменники: *bēl'ьkъ, *bob'ьkъ, *būč'ьkъ, *dvor'ьkъ, *grěš'ьkъ, *kol'ьkъ, *kot'ьkъ, *kōt'ьkъ, *l'ьb'ьkъ, *ovъs'ьkъ, *pod'ьkъ, *roj'ьkъ, *spnr'ьkъ, *stož'ьkъ, *strōč'ьkъ, *ščit'ьkъ, *тып'ьkъ, *vēn'ьkъ, *vol'ьkъ, *vъš'ьkъ, *зыt'ьkъ та ін.

Окситонована а. п. була властива таким іменникам: *beč'ьkъ, *bor'ьkъ, *bož'ьkъ, *brūs'ьkъ, *cēr'ьkъ, *čeр'ьkъ, *dom'ьkъ, *dōb'ьkъ, *golōb'ьkъ, *gol's'ьkъ, *gođ'ьkъ, *xol'd'ьkъ, *kol's'ьkъ, *kōs'ьkъ, *krōž'ьkъ, *kvās'ьkъ, *kvēt'ьkъ, *lēс'ьkъ, *l'ist'ьkъ, *loj'ьkъ, *lōž'ьkъ, *l'ьп'ьkъ, *med'ьkъ, *mēs'ьkъ, *moł't'ьkъ, *most'ьkъ, *pēs'ьkъ, *poğ's'ьkъ, *pъn'ьkъ, *rēd'ьkъ, *rož'ьkъ, *sād'ьkъ, *slēd'ьkъ, *sněž'ьkъ, *sōč'ьkъ, *stāv'ьkъ, *sъn'ьkъ, *šūm'ьkъ, *teр'ьkъ, *vol's'ьkъ, *voz'ьkъ, *znāč'ьkъ, *zōb'ьkъ, *zvēг'ьkъ, *zvon'ьkъ та ін.

Баритоновані іменники *барáнок*, *вну́чок*, *горі́шок*, *горóшок*, *дáток*, *кýбок*, *порі́жок* зберігають в українській мові первісну кореневу акцентуацію відмінкових форм однини і множини. В окремих південно-західних говорах *баранок*, *горошок*, *поріжок* набули флективного наголошення. Первісний кореневий наголос іменників *бучок*, *жучок*, *клинок*, *лучок*, *мачок*, *пупок*, *рочок*, *язичок* ще досить добре зберігається в давніх українських пам'ятках та південно-західних говорах. У південно-східних говорах, що лягли в основу літературної мови, а також у ряді південно-західних говорів вони втратили кореневе наголошення й отримали флективне, що сталося під впливом окситонованих іменників. Інші баритоновані утворення послідовно характеризуються в усіх українських говорах флективною акцентуацією, що свідчить про дію в українській мові тенденції до вирівнювання наголошення іменників із суфіксом *-ок* за окситонованим типом. Підтвердженням дії цієї тенденції є також зміна акцентуації з кореневої на флективну в пізніших утвореннях і запозиченнях *валóк*, *ланцюжóк*, *пучóк*, *хуторóк*, *чубóк*, *шнурóк* та ін., яку виразно фіксують джерела української мови, починаючи з давніх пам'яток.

Після переміщення наголосу з редукованих голосних іменники баритонованої I та окситонованої а. п. з суфіксом *-ък* (*-ьк*) перестали акцентуаційно розрізнятися у формі називного – знахідного відмінків однини. Збіг наголошення іменників цих двох парадигм у називному – знахідному відмінках однини посилив вплив окситонованих іменників, унаслідок чого у відмінкових формах однини і множини іменників баритонованої I а. п. наголос перемістився на флексію. Отримавши таким чином флективну акцентуацію ще на давньоруському ґрунті, іменники баритонованої I а. п. послідовно зберігають її в усіх говорах української мови (*біло́к, вершо́к, грішо́к, жовто́к, кіло́к, куто́к, лобо́к, сніпо́к, стручо́к* та ін.).

Окситоновані іменники (*бережо́к, біро́к, брусо́к, візо́к, волосо́к, голосо́к, дзвіно́к, дубо́к, двіро́к, листо́к, мішо́к, пеньо́к, садо́к* та ін.) послідовно зберігають в українській мові давню флективну акцентуацію форм однини і множини. В окремих українських говорах іменникам *божо́к, голу́бок, ло́йок, порошо́к, торжо́к* властивий кореневий наголос, що зумовлено, на нашу думку, впливом наголошення відповідних твірних *бог, го́луб, лій, по́рох, торг*. З окситонованих іменників лише слово *десято́к* характеризується в українській мові кореневим наголосом. Зміна наголошення в ньому пов'язана, очевидно, з акцентуаційним впливом прикметника *десяти́й*.

* * *

*

У пізньопраслов'янський період іменникам з суфіксом *-ікь* були властиві такі акцентні парадигми: баритонована (незмінний наголос на корені) - від непохідних з а. п. *a*, баритонована I (нерухомий наголос на першому після кореня суфіксальному голосному) - від непохідних з а. п. *b*, баритонована II (незмінний кореневий наголос, перенесений із довгого суфіксального голосного,

що не скоротився під час загального скорочення голосних) - від непохідних з а. п. *b*, окситонована (флексивний наголос) - від непохідних з а. п. *c*, рухома (довга або коротка спадна інтонація на початковому складі слова в однині та називному, давальному, знахідному відмінках множини і кінцевий наголос у родовому, орудному та місцевому множини) - від непохідних з а. п. *c* (при утворенні демінутивів).

	Баритон. а. п.	Баритон. I а. п.	Баритон. II а. п.	Окситон. а. п.	Рухома а. п.
О д н и н а					
Наз.	*m'ědъnĭkъ	*grěšĭnĭkъ	*dv'orĭkъ	*domovĭkъ	*vōzĭkъ
Род.	*m'ědъnĭka	*grěšĭnĭka	*dv'orĭka	*domovĭkà	*vōzĭka
Дав.	*m'ědъnĭku	*grěšĭnĭku	*dv'orĭku	*domovĭkù	*vōzĭku
Зн.	*m'ědъnĭkъ	*grěšĭnĭkъ	*dv'orĭkъ	*domovĭkъ	*vōzĭkъ
Ор.	*m'ědъnĭkomъ	*grěšĭnĭkomъ	*dv'orĭkomъ	*domovĭkōmъ	*vōzĭkomъ
Місц.	*m'ědъnĭcě	*grěšĭnĭcě	*dv'orĭcě	*domovĭcě	*vōzĭcě
Кл.	*m'ědъnĭče	*grěšĭnĭče	*dv'orĭče	*domovĭcě	*vōzĭče

М н о ж и н а

Наз.	*m'ědъnĭci	*grěšĭnĭci	*dv'orĭci	*domovĭcĭ	*vōzĭci
Род.	*m'ědъnĭkъ	*grěšĭnĭkъ	*dv'orĭkъ	*domovĭkъ	*vozĭkъ
Дав.	*m'ědъnĭkomъ	*grěšĭnĭkomъ	*dv'orĭkomъ	*domovĭkōmъ	*vōzĭkomъ
Зн.	*m'ědъnĭky	*grěšĭnĭky	*dv'orĭky	*domovĭkŭ	*vōzĭky
Ор.	*m'ědъnĭkŭ	*grěšĭnĭkŭ	*dv'orĭkŭ	*domovĭkŭ	*vozĭkŭ
Місц.	*m'ědъnĭcěxъ	*grěšĭnĭcěxъ	*dv'orĭcěxъ	*domovĭcěxъ	*vozĭcěxъ

Баритонованою а. п. характеризувалися іменники *'agodъnĭkъ, *b'abъnĭkъ, *beḡzъnĭkъ, *besědъnĭkъ, *br'at(r)ĭkъ, *četvєrĭkъ, *č'istĭkъ, *d'ědĭkъ, *d'ělъnĭkъ, *xl'ěbъnĭkъ, *jězŭcĭnĭkъ, *kopŭtъnĭkъ, *k'ugъnĭkъ, *kъnĭžъnĭkъ, *l'avъnĭkъ, *l'ětъnĭkъ, *l'irъnĭkъ, *l'opàtъnĭkъ, *l'uzъnĭkъ, *m'ajєtъnĭkъ, *m'akovъnĭkъ, *m'ědъnĭkъ, *m'ěrgъnĭkъ, *m'ilostъnĭkъ, *mogŭlъnĭkъ, *m'qcenĭkъ, *m'ydlъnĭkъ, *orěšnĭkъ, *ořtъnĭkъ, *ořzъnĭkъ,

*pr'avъdъnĭkъ, *s'adlĭnĭkъ, *s'ĕmenъnĭkъ, *st'adъnĭkъ, *sъmъtъnĭkъ,
*s'ugъnĭkъ, *s'utyĭnĭkъ, *š'idlĭnĭkъ, *v'ĕgnĭkъ, *z'adъnĭkъ, *ž'ityĭnĭkъ
та ін.

Баритонована I а. п. була властива таким іменникам: *ajъcъ-
nĭkъ, *bъcĕlĕnĭkъ, *dvoгъnĭkъ, *dvъgъnĭkъ, *grĕšĕnĭkъ, *kopĭnĭkъ,
*kotъlĕnĭkъ, *kōtĕnĭkъ, *krĭvъdъnĭkъ, *krŭrĕnĭkъ, *krъmĕnĭkъ, *lŭcъ-
nĭkъ, *l'ŭbъvъnĭkъ, *meсĕnĭkъ, *meļcъnĭkъ, *mōcъnĭkъ, *mŭtъnĭkъ,
*ovъšĕnĭkъ, *pĕsъcĕnĭkъ, *poļtъnĕnĭkъ, *pōtĕnĭkъ, *remeslĕnĭkъ, *rŭ-
dĕnĭkъ, *skotĕnĭkъ, *sŭkъnĕnĭkъ, *svĕt'ĕnĭkъ, *sъgrebrĕnĭkъ, *trĕvъ-
nĭkъ, *vĭnĕnĭkъ, *volĕnĭkъ та ін.

Баритоновану II а. п. мали іменники: *bĕlĭkъ, *b'obĭkъ,
*cĭzĭkъ, *dv'orĭkъ, *d'ъždžĭkъ, *g'olĭkъ, *xv'ostĭkъ, *klŭcĭkъ, *komā-
гĭkъ, *k'onĭkъ, *k'osĭkъ, *k'otĭkъ, *kozъlĭkъ, *krъstĭkъ, *l'ъbĭkъ,
*l'ъvĭkъ, *m'eсĭkъ, *mĕcĭkъ, *mōdĕnĭkъ, *n'ožĭkъ, *ognĭkъ, *osĕlĭkъ,
*ōzĭkъ, *pгŭšĭkъ, *p'ъsĭkъ, *sp'orĭkъ, *sokōlĭkъ, *st'olĭkъ, *stъpĭkъ,
*vĕnĭkъ, *v'olĭkъ та ін.

Окситонована а. п. була характерна таким іменникам: *blōdъ-
nĭkъ, *borovĭkъ, *cĕlĭkъ, *čarovъnĭkъ, *čĕrdъnĭkъ, *čĕstĭkъ, *dārovъ-
nĭkъ, *dāгъnĭkъ, *deгъvĕnĭkъ, *domovĭkъ, *dōbъnĭkъ, *dъlъzъnĭkъ, *gnō-
jъnĭkъ, *goļvъnĭkъ, *kolesъnĭkъ, *kosъnĭkъ, *krъvъnĭkъ, *kvāsъnĭkъ,
*ledĕnĭkъ, *lezъnĭkъ, *lĕsovĭkъ, *lĕsъnĭkъ, *lĭstъnĭkъ, *lozъnĭkъ, *lōcъ-
nĭkъ, *medĕnĭkъ, *moļdĭkъ, *moļdъnĭkъ, *mostovĭkъ, *mъxovĭkъ, *nĭ-
zovĭkъ, *not'ĕnĭkъ, *novĭkъ, *olovĕnĭkъ, *pet'ĕnĭkъ, *pĭvъnĭkъ, *pol'e-
vĭkъ, *pōcъnĭkъ, *sādovъnĭkъ, *sošĕnĭkъ, *tājъnĭkъ, *tōpĭkъ, *trъstъ-
nĭkъ, *ŭcĕnĭkъ, *vodĕnĭkъ, *voгъnĭkъ, *zĭmovĭkъ, *zoļtъnĭkъ та ін.

Рухома а. п. була властива іменникам *cъlĭnĭkъ, *cъrĭtĭkъ,
*dōmĭkъ, *dōbĭkъ, *gъgъbĭkъ, *lĭstĭkъ, *mōstĭkъ, *mōzĭkъ, *nōsĭkъ,
*pгōtĭkъ, *rĕtĭkъ, *sъgъpĭkъ, *vĕpĭkъ, *vōzĭkъ, *vъlĭcĭkъ, *zvĕgĭkъ та
ін.

Переважна більшість баритонованих іменників (*братик, віт-
рик, житник, задник, лавник, мідник, мірник, мученик, пра-*

ведник, ратник, сальник, стадник, хлібник, чістик та ін.) зберігає в українській мові первісну кореневу акцентуацію відмінкових форм однини і множини. Деякі з них (*задник, лавник, літник, мідник, сальник, сурник, ситник*) у частині південно-західних говорів отримали флективне наголошення, що сталося під впливом окситонованих іменників типу *м'яснік, пічнік, рушнік*. У давніх українських пам'ятках ці іменники вживаються ще з кореневим наголосом, отже, набуття ними окситонези в південно-західному наріччі – явище значно пізніше. Акцентуаційного впливу флективнаголошених іменників зазнали і слова *березник, малик, ягідник*, але дещо послідовніше, ніж наведені вище. У сучасній українській літературній мові вони характеризуються подвійним наголосом – кореневим і флективним. Іменники *бабник, дільник, курник, липник, маківник, сіменник, старик, четверик* утратили на ґрунті української мови давнє кореневе наголошення форм однини і множини й набули флективного. Усі наведені факти свідчать про дію серед утворень цього типу тенденції до переміщення наголосу на закінчення.

З іменників баритонованої І а. п. первісну акцентуацію (незмінний наголос на першому після кореня суфіксальному голосному) в українській мові зберігають слова *віссяник, піщаник, полотняник*, в яких наголошеним був суфіксальний голосний повного творення або редукований у сильній позиції. Іменники з первісним наголосом на редукованому в слабкій позиції зазнали переміщення наголосу з редукованого голосного, що занепадав, на попередній склад. Більшість із них (*вінник, грішник, двёрник, кінник, котельник, лучник, любовник, мечник, мітник, молочник, решітник* та ін.) характеризується в українській мові кореневою акцентуацією в однині і множині. У деяких українських говорах *вінник, кінник, решітник* набули флективного наголошення (давні українські пам'ятки не фіксують такого переміщення

наголосу). Іменники *бджільнік, двірнік, крупнік, мучнік, ремісник, руднік, свічник, травник* отримали на ґрунті української мови флективну акцентуацію, що пов'язано із впливом окситонованих утворень. Окремі українські джерела ще фіксують кореневий наголос у словах *двірник, крупник, ремісник, свічник, травник*. Оскільки перенесення наголосу з кореня на закінчення в іменниках на *-ик (-ник)* – явище досить пізнього походження, акцентуація саме цих утворень має відмінності в східнослов'янських мовах. Слід відзначити, що і в межах української мови південно-західним говорах більш властиве флективне наголошення досліджуваних іменників, ніж південно-східним. Про це свідчить також наголошення в західноукраїнських говорах слів пізнішого походження та запозичень, пор.: *власнік, дуднік, куснік, миснік, смітнік*.

Іменники баритонованої II а. п. (*бóбик, ві́ник, во́гник, двóрик, клю́чик, ко́ник, ко́тик, му́дрик, но́жик, пе́сик, сно́пик* та ін.) послідовно зберігають в українській мові первісну кореневу акцентуацію відмінкових форм однини і множини. В окремих говорах української мови іменники *голик* та *дощик* набули поряд із кореневим флективного наголошення, що сталося, очевидно, у першому випадку, під впливом окситонованих іменників типу *нові́к, тупі́к*, а в другому – під впливом наголосу твірного слова *дошч* у непрямих відмінках однини.

Переважна більшість окситонованих іменників (*боро́вік, во́дянік, дарі́вник, домо́вік, дубні́к, квасні́к, лісні́к, молоді́к, м'я́сник, нові́к, рушні́к, саді́вник, тупі́к* та ін.) зберігає в українській мові давній флективний наголос. Привертає увагу той факт, що іменники *блудні́к, дарі́вник, довжні́к, учені́к, тайні́к, чарі́вник* у давніх українських пам'ятках часто вживаються з кореневим наголосом (у сучасній українській мові вони характеризуються флективною акцентуацією). На нашу думку, коре-

неве наголошення цих іменників у стародруках має книжний характер, тобто зумовлене впливом церковнослов'янської мови. Не виключено також, що перенесення наголосу вліво в окремих словах було підтримано поширеною тоді польською мовою. Кореневе наголошення (часто поряд з флективним) в іменниках *блудник*, *довжник*, *тайник*, *ученик* властиве південно-західним говорам. У південно-східних і північних говорах ці іменники вживаються з флективною акцентуацією. Кореневий наголос окситонованих іменників *молодик*, *ручник*, *сошник* у ряді говорів південно-західного наріччя можна пояснити польським акцентним впливом. Іменники *кровник*, *льодник* "погріб" отримали в окремих говорах кореневий наголос, мабуть, під впливом акцентуації твірних слів *кров* і *лід*.

Впливу іменників баритонованої І а. п. типу *вівсяник*, *полотняник* зазнало слово *медяник*, унаслідок чого воно характеризується в сучасній українській мові подвійною акцентуацією (*медя́ник*). З тієї самої причини, напевно, втратили флективну акцентуацію в українських говорах іменники *дерев'яник* та *олов'яник*.

Іменники з суфіксом *-ик*, яким у пізньопраслов'янській мові була властива рухома а. п. (*вóвчик*, *вóзик*, *дóмик*, *гóрбик*, *лі́стик*, *пру́тик* та ін.), не зазнали акцентуаційних змін в однині, крім слова *му́жик*. Іменник *му́жик* із втратою демінутивної функції та набуттям значення "селянин", що відбулося ще в давньоруський період, зазнав акцентного впливу окситонованих іменників й отримав флективне наголошення.

У відмінкових формах множини досліджувані іменники не зберегли давньої рухомості наголосу (кореневе наголошення в називному та давальному відмінках, флективне – в родовому, орудному та місцевому). Після розпаду праслов'янської мовної єдності вони вирівняли свою акцентуацію в множині за називним, знахідним та давальним відмінками.

Для пізньопраслов'янського періоду встановлюються три акцентні парадигми іменникових утворень із суфіксом *-ar'ь*: баритонована, баритонована II, окситонована.

Баритонована а. п. Баритонована II а. п. Окситонована а. п.

О д н и н а

Наз. - Зн.	*r'ybār'ь	*k'onār'ь	*solār'ь
Род.	*r'ybār'a	*k'onār'a	*solār'à
Дав.	*r'ybār'u	*k'onār'u	*solār'ù
Ор.	*r'ybār'емь	*k'onār'емь	*solār'емь
Місц.	*r'ybār'і	*k'onār'і	*solār'і
Кл.	*r'ybār'u	*k'onār'u	*solār'ù

М н о ж и н а

Наз.	*r'ybār'і	*k'onār'і	*solār'і
Род.	*r'ybār'ь	*k'onār'ь	*solār'ь
Дав.	*r'ybār'емь	*k'onār'емь	*solār'емь
Зн.	*r'ybār'є	*k'onār'є	*solār'є
Ор.	*r'ybār'ї	*k'onār'ї	*solār'ї
Місц.	*r'ybār'іхь	*k'onār'іхь	*solār'іхь

Баритоновану а. п. мали такі іменники: *g'qsl'ār'ь, *k'amenār'ь, *kьčsmār'ь, *l'ixvār'ь, *m'aslār'ь, *m'ēdār'ь, *mьlinār'ь, *m'ydlār'ь, *'qglār'ь, *r'ybār'ь, *s'itār'ь та ін.

Баритонованою II а. п. характеризувалися іменники: *bьčelār'ь, *dūdār'ь, *klíčar'ь, *k'onār'ь, *kotьlār'ь, *l'ěkar'ь, *meļkār'ь, *mět'ьlār'ь, *mьytār'ь, *n'ožār'ь, *p'isār'ь, *p'ьsār'ь, *rešetār'ь, *sedьlār'ь, *sk'otār'ь, *st'ьklār'ь, *suk'ьnār'ь, *svět'jār'ь, *v'arьpnār'ь, *v'eslār'ь, *v'ínār'ь, *v'olār'ь та ін.

Окситонована а. п. була властива таким іменникам: *čerďār'ь, *domār'ь, *gospodār'ь, *kosār'ь, *kostār'ь, *kozār'ь, *lōkār'ь, *mēsār'ь, *solār'ь, *svīnār'ь, *zołtār'ь, *zvonār'ь, *vozār'ь та ін.

Баритонованим іменникам (*вугляр, гусяр, каменяр, корчмар, масляр, мідяр, ситар* та ін.) властива в українській мові виключно флективна акцентуація форм однини і множини. Лише слово *рибар* зрідка трапляється в давніх пам'ятках та окремих говорах української мови з первісним кореневим наголосом. Така зміна в наголошенні баритонованих іменників виникла внаслідок дії в українській мові (і в більшості слов'янських мов) тенденції до вирівнювання акцентуації утворень із суфіксом *-ар (-яр)* за окситонованим типом.

Дія цієї тенденції розповсюджувалася і на пізніші утворення, а також на запозичення з цим формантом. У сучасній українській літературній мові серед усіх іменників цього типу кореневим наголосом відмінкових форм однини характеризуються лише слова *аптекар, бібліотекар, бондар, виноградар, знахар, кúхар, лéдар, му́ляр, пéкар, тóкар*, що пов'язано з акцентуаційною підтримкою твірних слів, а також іншомовним впливом. Дія тенденції до уодноманітнення наголошення, з одного боку, та іншомовний акцентний вплив, з іншого, спричинили варіантність акцентуації частини іменників із суфіксом *-ар (-яр)* не лише на діалектних рівнях, а й у літературній мові (*волобáр, гáрбáр "кушнір", грáбáр "землекоп", крáмáр*).

З іменників баритонованої І а. п. первісну кореневу акцентуацію відмінкових форм однини зберігають в українській мові іменники *лі́кар, мі́тар, пі́сар, стóляр*, причому з них лише іменник *пі́сар* послідовно живається з кореневим наголосом в усіх говорах української мови. На ґрунті південно-західних говорів слова *лі́кар, мі́тар* і *стóляр* отримали флективне наголошення. Це свідчить

про те, що дія тенденції до акцентуаційного уодноманітнення іменників із суфіксом *-ар (-яр)* у цих говорах була сильнішою, ніж у південно-східних. Послідовне збереження кореневої акцентуації словом *пúсар* в усіх говорах української мови не слід пов'язувати з його дієслівним походженням, оскільки інші віддієслівні утворення типу *пекар, токар* характеризуються в більшості південно-західних говорів флективним наголосом.

У відмінкових формах множини іменникам баритонованої I а. п. властиве в українській мові флективне наголошення, крім слова *мúтар*, яке в "Орфографічному словнику української мови" подається з кореневою акцентуацією форм множини (мабуть, під впливом російських джерел). Іменники *лі́кар, пúсар, стóляр* втратили кореневе наголошення в множині під дією тенденції до акцентуаційного протиставлення відмінкових форм однини і множини, що виникла на ґрунті староукраїнської мови. Як свідчать факти давніх українських пам'яток, іменники *лі́кар* і *пúсар* зберігали первісну кореневу акцентуацію в множині аж до кінця XVIII ст. Дії тенденції до акцентуаційного протиставлення відмінкових форм однини і множини зазнали також запозичення й пізніші утворення з суфіксом *-ар (-яр)*, унаслідок чого слова *бóндар, гáрбáр, грáбáр, знáхар, кúтар*, яким у відмінкових формах однини властивий кореневий наголос, отримали в множині флективне наголошення.

Окситоновані іменники (*вівчáр, возáр, дзвонáр, золотáр, дiгтя́р, косáр, солáр* та ін.) послідовно зберігають в українській мові первісну флективну акцентуацію відмінкових форм однини і множини. Під їх впливом більшість іменників із суфіксом *-ар (-яр)*, яким у пізньопраслов'янській мові була властива коренева акцентуація, перейшла до розряду окситонованих.

З іменників окситонованої а. п. лише *госпóдар* характеризується в сучасній українській літературній мові кореневим на-

голошенням відмінкових форм однини, хоч у давніх українських пам'ятках, а також у південно-східних говорах (до початку ХХ ст.) він послідовно вживався з давнім флективним наголосом. На ґрунті південно-західних говорів цей іменник отримав під впливом польської мови кореневий наголос, який із часом став нормою для літературної мови. У відмінкових формах множини іменнику *госпóдар* властиве подвійне наголошення.

У *заключній частині* дисертації формулюються основні висновки та узагальнення:

1. На спільносхіднослов'янському й давньоруському ґрунті існувала тенденція до узагальнення акцентуації суфіксальних іменників чоловічого роду на флексії під впливом окситонованих іменників, дія якої тривала на всіх етапах розвитку української мови. Значна кількість баритонованих іменників унаслідок дії цієї тенденції до акцентуаційного уодноманітнення втратила кореневе наголошення й отримала флективне. Так, окситонези набули баритоновані іменники з суфіксом *-ар (-яр)*, більшість іменників із суфіксами *-ець* та *-ок*, частина суфіксальних утворень на *-ик*.

2. Після переміщення наголосу з кінцевих редукованих голосних збіглося наголошення іменників баритонованої І і окситонованої а. п. із суфіксами *-ець* та *-ок* у називному – знахідному відмінках однини. Унаслідок цього іменники баритонованої І а. п. з названими суфіксами зазнали впливу окситонованих і набули флективної акцентуації відмінкових форм однини і множини. Іменники баритонованої І а. п. на *-ець* із двома вокалічними суфіксами в основному зберігають первісну суфіксальну акцентуацію форм однини і множини (незмінний наголос на першому суфіксі); деякі з них під впливом окситонованих іменників отримали флективне наголошення. Зберігають первісну суфіксальну акцентуацію також іменники баритонованої І а. п. на *-ик* з двома вокалічними суфіксами, в яких наголошеним виступав не редукований го-

лосний. Якщо первісно наголошеним був редукований голосний, то внаслідок його ослаблення наголос перемістився на попередній кореневий склад. Уже на ґрунті українських говорів окремі з цих утворень набули флективного наголошення в однині та множині під впливом окситонованих іменників.

3. Переважна більшість іменників баритонованої II а. п. із суфіксом *-ар (-яр)* утратила в українській мові первісний кореневий наголос відмінкових форм однини та множини під дією тенденції до акцентуаційного уодноманітнення й отримала флективний. Дія цієї тенденції в південно-західних говорах була сильнішою, ніж у південно-східних: усі іменники з суфіксом *-ар (-яр)*, які належали до баритонованої II а. п., характеризуються в говорах південно-західного наріччя флективним наголошенням. Іменники баритонованої II а. п. із суфіксом *-ик* зберігають первісну акцентуацію в усіх говорах української мови.

4. Окситоновані іменники найпоследовніше зберігають в українській мові первісну флективну акцентуацію, проте окремі з них набули кореневого наголошення форм однини і множини, що було зумовлено в основному впливом акцентуації відповідних твірних іменників.

5. Іменники, що належали до рухомої а. п., зберігають в українській мові кореневу акцентуацію форм однини. У відмінкових формах множини досліджувані іменники втратили давню рухомість наголосу (кореневий – у називному – знахідному та давальному відмінках, флективний – у родовому, орудному та місцевому). Після занепаду праслов'янської мовної спільності вони вирівняли свою акцентуацію в множині за називним – знахідним та давальним відмінками.

6. На ґрунті української мови виникла тенденція до акцентуаційного протиставлення відмінкових форм однини та множини в кореневаголошених іменниках з суфіксом *-ар (-яр)*. Унаслідок дії

цієї тенденції названі іменники отримали флективну акцентуацію в множині.

7. Акцентуація суфіксальних іменників чоловічого роду в давніх українських пам'ятках суттєво не відрізняється від їх наголошення в сучасній українській літературній мові. Основні зміни, яких зазнала пізньопраслов'янська акцентна система, відбулися в спільносхіднослов'янській та давньоруській періоди, і пов'язані вони з ослабленням редукованих голосних та дією тенденції до акцентуаційного уодноманітнення. Разом з тим, давні українські пам'ятки ще фіксують окремі утворення із старим наголосом, що дає змогу глибше зрозуміти процеси, які мали вплив на становлення сучасної акцентної системи. Слід зазначити, що наголошення досліджуваних іменників у давніх пам'ятках нерідко позначене впливом старослов'янської мови.

8. В основу сучасної акцентної системи суфіксальних іменників чоловічого роду української мови лягло наголошення цих утворень у південно-східних говорах. Південно-західні говори часто зберігають архаїчні наголоси досліджуваних іменників. Водночас дія акцентних тенденцій, які мали місце в українській мові, була в цих говорах послідовнішою, ніж у південно-східних.

Основні положення дисертації відображено в публікаціях:

1. Історія акцентуації іменників з суфіксом *-ар (-яр)* української мови // Мовознавство. – 1996. – № 1. – С. 49 – 57.
2. Теорія і практика становлення акцентної системи української мови (на матеріалі наголошення суфіксальних іменників чоловічого роду) // Вересень. – 1996. – № 2. – С. 8 – 10.
3. Історія акцентуації українських іменників з суфіксом *ець* // Мова та історія: Періодичний збірник наукових праць. – Київ, 1997. – Вип. 22. – С. 3 – 7.

I.E. Halchuk. History of accentuation of masculine nouns with suffixes in the Ukrainian language.

Thesis for a Candidates degree in the field of 10. 02. 01 – Ukrainian language. Institute of linguistics by O.O. Potebnya NAS of Ukraine, Kyiv, 1997.

In this dissertation the history of accentuation of masculine nouns with suffixes of the Ukrainian language through the late original Slav period to nowadays is investigated on the base of the books published before the 18th century, dialectal sources, dictionaries and the Ukrainian classic poetry. The main tendencies in developing the accent system of the nouns researched are determined, the reasons of stress changing are explained.

Гальчук І.Е. Історія акцентуації суффіксальних імен существительних мужского роду українського мови.

Дисертація на соискание ученої ступені кандидата філологічних наук по спеціальності 10. 02. 01 – український мови, Інститут мовознавства ім. А.А. Потебні НАН України, Київ, 1997.

В дисертації на матеріалі старопечатних книг, діалектних джерел, словарів, української класическої поезії досліджується історія суффіксальних імен существительних мужского роду українського мови від пізньославянського періоду до нашого часу. Встановлюються основні тенденції в розвитку акцентної системи досліджуваних существительних, пояснюються причини змін ударення.

Ключові слова: акцентуація, баритоновані, окситоновані іменники, кореневий, суффіксальний, флективний наголос, акцентна парадигма.

Підписано до друку 15.02.97р. Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк. 1,0. Обл.-вид. арк. 1,0.
Наклад 100. Зам. 48.

Відділ оперативної поліграфії
Центру Міжнародної освіти
227-41-23, 227-12-75, 227-37-86

435224

AB 37.077